

Гавриловська К.П. Толерантність до злочинів. / Психологічні перспективи.— Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 11. – С. 32 – 38.

Ксенія Гавриловська

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНІВ

Процес побудови правової держави в Україні ускладнюється низьким рівнем ефективності правової регуляції у сучасному українському суспільстві. Це зумовлено тим, що особистість залучається до сфери правового регулювання як активний суб'єкт, вкладає власні сенси у діючі правові норми. Насправді правослухняною може бути лише та людина, яка внутрішньо визнає правові норми справедливими, виправданими, обов'язковими до виконання. Актуальність дослідження проблеми ставлення до злочинів зумовлена необхідністю поліпшення процесу нормативно-правової регуляції поведінки особи, потребою у розширенні переліку методик, що можуть бути використані для ефективного прогнозування правової поведінки у нормативних ситуаціях.

Психологічні проблеми нормативно-правової регуляції поведінки дедалі частіше опиняються у полі зору сучасних дослідників. Досліджуються правові уявлення (І. Дідук, Л. Овдієнко, А. Славська), законослухняність (І. Жадан, С. Кисельов, Ю. Чуфаровський), умови розвитку правосвідомості (Н. Діомідова, О. Землянська), несвідомі детермінанти правової поведінки (Ю. Антонян, І. Руценко), зв'язок правової поведінки з перцептивними процесами (Г. Андрєєва, А. Белобородов, О. Гулевич, Г. Єфремова, Н. Хазратова) та ін.

На жаль, малодослідженою залишається проблема толерантного ставлення до злочинів. Толерантність до злочинів проявляється у неготовності особистості засуджувати факти порушення закону у випадках, що не суперечать інтересам людини. Формування толерантності до злочинів тісно пов'язане з процесом легітимації правових норм у психіці особистості.

У процесі нормативно-правової регуляції поведінки особистості виникає явище легітимації, що проявляється у ціннісному прийнятті (чи неприйнятті)

самої ідеї права. Правові норми є не лише конвенційним явищем, але і явищем абсолютним (таким, що не підлягає змінам). Суб'єктивна легітимація передбачає визнання виправданості існування системи правових норм держави, що є процесом індивідуальним.

Легітимація правових норм передбачає визнання (чи невизнання) справедливості, правильності цих норм. Кожна особистість має певні суб'єктивні уявлення про соціальну справедливість. Ці уявлення різні. Часто вони залежать від рівня прибутків особистості та соціального статусу. Особистість співвідносить правові норми зі своїм внутрішнім уявленням про справедливість і, залежно від результату цього співвіднесення обирає певний варіант поведінки у нормативних ситуаціях.

Особливості правової поведінки особистості можуть залежати від легітимації правових норм. Людина може визнавати правові норми справедливими, виправданими, правильними, і тоді її правова поведінка буде правочинною і законслухняною. Людина може заперечувати правові норми, нехтувати ними і діяти всупереч їм, тоді вона здійснюватиме правопорушення.

Існує також ситуація, коли ставлення особистості до правових норм є невизначеним, амбівалентним. З одного боку, система правових норм визнається такою, що упорядковує, систематизує життя людей, з іншого, якщо особистісні інтереси суперечать правовим нормам, людина здатна піти на правопорушення, тобто правові норми визнаються відносними, а їх регулятивний вплив не є абсолютним.

Н.В. Хазратова визначає такі рівні суб'єктивної легітимності правової системи держави у свідомості особистості, як правовий нігілізм, правовий релятивізм, правовий ригоризм [1].

Правовий ригоризм (від лат. *rigor* – твердість, строгість) – характеризується строгим дотриманням правових норм, правова поведінка й думки виключають будь-які компроміси, можливе лише строге слідування букві закону. Такі люди ставлення до правових норм виражають словами: "Закон суворий, але це закон",

"Нехай загине світ, але торжествує закон", "Життям мають керувати не люди, а обов'язкові для всіх правові норми". Подібні твердження звучать дещо штучно, але вони відображують стійкість правової форми регулювання; ілюструють постулат про вищість закону – основну характеристику правової держави. Такій людині притаманна висока соціально-правова відповідальність. Проте у своєму крайньому вираженні правовий ригоризм переростає у правовий формалізм, небажання вирішувати справи по суті, згідно з їх реальним соціально-правовим змістом. Особи, котрі перебувають на рівні правового ригоризму характеризуються нетерпимим, нетолерантним ставленням як до злочинів, так і до тих, хто скоїв злочин.

Правовий релятивізм – характеризується тим, що нормам надається відносний, повністю умовний та змінний характер. Релятивізм походить з одностороннього підкреслювання мінливості дійсності й заперечення відносної стійкості речей та явищ. Він ґрунтується на абсолютизації принципу "Людина є мірою всіх речей": усе, що приносить людині задоволення, – добре, а все, що змушує страждати, погано. Критерієм оцінки хорошого і поганого тут є чуттєві схильності окремої особистості. Ще софісти доводили умовність правових норм, державних законів та моральних оцінок. Подібно тому, як людина є мірою всіх речей, будь-яке людське суспільство є мірою справедливого й несправедливого. Феноменологічно правовий релятивізм проявляється в тому, що людина залишає за собою право вирішувати, дотримуватися чи не дотримуватись її правових норм у кожному конкретному випадку. Ставлення до злочинів у особи, що перебуває на такому рівні легітимації правових норм також є варіативним: порушення правових норм суб'єктивно засуджуються лише тоді, коли вони шкодять особистості, суперечать її інтересам, перешкоджають її соціальній самореалізації.

Правовий нігілізм – характеризується запереченням правових норм, невизнанням їх необхідності та значущості, підкресленням їх шаблонності та формальності, схильністю заперечувати їх як ефективний засіб регуляції відносин

між людьми. Правові нігілісти вважають, що юридичні правила і заборони цілком можна обійти там, де це пройде безкарно, що було би добре, якби більшість законів і правил узагалі відмінили. Ставлення до злочинів є зазвичай толерантним. Характерною ознакою правових нігілістів є переживання щирого захвату по відношенню до тих людей, які досягли усіх своїх цілей та реалізували себе в житті шляхом порушення формальних правових норм.

Емпіричне дослідження особливостей процесу легітимації правових норм проводилося за допомогою модифікованої методики Дж. Келлі „Продовжити оповідання”. У ролі стимульного матеріалу методики використовувалися ситуативні завдання, які часто застосовуються у фаховій підготовці юристів (так звані “казуси”). Кожне ситуативне завдання містить опис певного правопорушення, а досліджуваному пропонується оцінити міру відповідальності персонажа, який порушив закон .

У запропонованих досліджуваних ситуаціях використовувалися лише адміністративні, а не кримінальні правопорушення. Саме такі правопорушення є максимально типовими – переважна більшість досліджуваних регулярно стикається з ними на практиці; саме адміністративне право найбільше регулює життя соціальних організацій; крім того, адміністративні правопорушення (на відміну від кримінальних) зазвичай не викликають великого обурення і тому більшою мірою провокують прояви правового релятивізму та нігілізму.

На відміну від тих ситуацій, що застосовуються в юриспруденції, у даних ситуаціях пояснювалися мотиви й суб’єктивні причини правопорушення. Це давало змогу діагностувати ті ситуації, коли особистість схильна проявити більшу лояльність до правопорушення внаслідок розуміння тієї чи іншої ситуації приватного життя персонажа (у сприйманні особистості нерідко такі мотиви, як бажання зустрітися з улюбленим племінником, турбота про хвору матір, начебто зменшують вину правопорушника) [1].

На нашу думку, в нашому суспільстві, де часто змінюються закони, і при цьому вони можуть ускладнювати процес соціальної самореалізації особистості,

найбільш поширеним феноменом, що виникає під час легітимації правових норм, є правовий релятивізм. Глибинним психологічним підґрунтям правового релятивізму є амбівалентність масової правової психіки. Психологи давно помітили, що альтернативні настановлення, почуття присутні в особистості і представляють собою природно існуючі механізми, спосіб освоєння світу.

Амбівалентність масової правової психіки характеризується наявністю паралельних і рівносильних настановлень (атитюдів) на реалізацію взаємовиключних або суперечливих моделей поведінки. Зокрема, амбівалентність масової правової психіки визначається як психологічне прийняття (відсутність опору) чинного законодавства при одночасному невизнанні його легітимності, обов'язковості для виконання [2].

Спираючись на результати теоретичних та емпіричних досліджень особливостей функціонування легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості, ми припустили, що переважна більшість досліджуваних перебувають на рівні правового релятивізму.

Перевірка цього припущення дала наступні результати. Розподіл рівнів суб'єктивної легітимності в цілому по всій вибірковій сукупності є таким:

- правовий релятивізм – 40%;
- правовий ригоризм – 36%;
- правовий нігілізм – 24%.

Таким чином, у результаті функціонування легітимаційного психологічного механізму нормативно-правової регуляції поведінки особистості виникає правовий релятивізм як характерна риса масової правової психіки.

Чому саме правовий релятивізм є характерною рисою масової правової психіки? Оцінка легітимності правової норми здійснюється особистістю шляхом порівняння її зі своєю внутрішньою ідеальною моделлю, з уявленням про соціальну справедливість. І якщо реально існуючі норми, за думкою особистості, не в змозі забезпечити їй безперешкодний рух до самореалізації (насамперед, соціальної), то її ставлення до них буде критичним, а виконання норм –

вимушеним. Особистість представлятиме собою "зону ризику", тому що за найменшої можливості прагнучиме перейти в зону девіантної поведінки.

Імовірність досягнення особистістю своєї мети великою мірою залежить від здатності врахувати всі можливі фактори, що можуть сприяти або перешкоджати цьому. Держава взяла на себе функцію зробити хоча б деякі фактори досить визначеними, для цього вона створює нормативно-правову систему регулювання відносин у суспільстві і здійснює контроль за її виконанням. От чому легітимною для особистості, принаймні з раціональною орієнтацією поведінки, буде правова система, що забезпечує стабільність закону, неухильне виконання його всіма громадянами, що зводить до мінімуму непередбачуваність соціального життя. Така правова система збільшує шанси особистості, котра будує життєві плани і робить кроки в напрямі їх реалізації. Отже, правовий релятивізм є адекватною відповіддю особистості на нестабільність та непередбачуваність соціального життя.

Не виявлено значних гендерних та вікових відмінностей у процесі суб'єктивної легітимації правових норм держави особистістю.

Отже, толерантне ставлення до злочинів є характерною рисою особи, що перебуває на рівні правового релятивізму. Правовий релятивізм характеризується тим, що нормам надається відносний, повністю умовний та змінний характер. Феноменологічно правовий релятивізм виявляється у тому, що людина залишає за собою право вирішувати, дотримуватися чи не дотримуватись їй правових норм у кожному конкретному випадку. Підґрунтям виникнення правового релятивізму є амбівалентність масової правової психіки.

Література

1. Хазратова Н. В. Психологія відносин особистості і держави: Монографія. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 276 с.

2. Гавриловська К. П. Амбівалентність масової правової свідомості Психологічні перспективи. – Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – Вип. 1 – С. 37-44.

К. Гавриловська. Толерантність до злочинів. Толерантне ставлення до злочинів є характерною рисою особи, котра перебуває на рівні правового релятивізму. Правовий релятивізм характеризується тим, що нормам надається відносний, повністю умовний та змінний характер. Підґрунтям виникнення правового релятивізму є амбівалентність масової правової психіки.

К. Гавриловская. Толерантность к преступлениям. Толерантное отношение к преступлениям является характерной чертой человека, который находится на уровне правового релятивизма. Правовой релятивизм характеризуется тем, что нормам предоставляется относительный, полностью условный и переменный характер. Предпосылкой возникновения правового релятивизма является амбивалентность массовой правовой психики.

К. Gavrilovska. Tolerance to the Crimes. Tolerant attitude toward crimes is the characteristic feature of a person who is at the stage of legal relativism. Legal relativism is characterized by norms which gain rather relative, fully conditional and variable character. The precondition of legal relativism origin is ambivalence of mass legal psyche.

Ключові слова: толерантність до злочинів, легітимація, правовий ригоризм, правовий релятивізм, правовий нігілізм, амбівалентність масової правової психіки.

Ключевые слова: толерантность к преступлениям, легитимация, правовой ригоризм, правовой релятивизм, правовой нигилизм, амбивалентность массовой правовой психики.

Key words: tolerance to the crimes, legitimization, legal rigorism, legal relativism, legal nihilism, ambivalence of mass legal psyche.